

Михайленко Д. Г.

ПРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Уточнено перелік нормативно-правової документації, на який необхідно орієнтуватися при вирішенні проблем сталого розвитку громадянського суспільства в Україні. Проаналізовано тенденції розвитку неурядових організацій в Україні. Акцентовано увагу на необхідності освітнього забезпечення активізації уваги населення до проблем громадянського суспільства. Визначено необхідність посилення уваги соціально відповідальних учених до теоретико-практичного забезпечення шляхів подальшого розвитку громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: сталий розвиток, громадянське суспільство, неурядові організації, інститути громадянського суспільства.

1. Вступ

Соціально-економічне середовище, що сформувалося в Україні після розпаду СРСР, описується законами екзистенціального егоїзму, які об'єдналися з запереченням та відсутністю моральних норм і критеріїв у визначення своєї поведінки, переважанням особистих інтересів, загальним рівнем корупції, абсолютним пріоритетом фінансових інтересів [1]. Відсутність цілісної ідеології в державі призвела до напруги та непропорційного економічного розшарування суспільства; ідеалізація та запозичення концепції демократизації життя без урахування українського менталітету призвели до кардинальної зміни суспільних цінностей громадян, зниження моральності та загального рівня культури. За даними ООН, на початку 1990-х р., в країнах з перехідною економікою, відбулося зубожіння населення. Частка населення, що знаходилося за межею бідності (4 долари на день) зросла в 30 разів, становила майже третину чисельності всього населення. Відбулося різке зниження рівня зарплати. Співвідношення доходів 10 % найбагатших і 10 % найбідніших зросло до 14: 1 [2]. Всі ці тенденції свідчать про складність та суперечливість процесів формування нового громадянського суспільства. Вони обумовлені складною системою чинників, суттєво впливають на функціонування суспільства і його сталий розвиток.

2. Аналіз літературних даних та постановка проблеми

У 1992 р. в Ріо-де-Жанейро на Всесвітній Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку, де уряди більш ніж 170 країн світу прийняли «Порядок денний на XXI століття» було визначено поняття «сталий розвиток» як модель руху людства вперед, при якій досягається задоволення потреб нинішнього покоління людей без позбавлення такої можливості майбутніх поколінь [3]. В 1995 році на Всесвітній зустрічі на вищому рівні в Копенгагені в комплексі заходів, що спрямовані на створення умов для сталого розвитку визначено участь громадянського суспільства у розробці та здійсненні рішень, що визначають функціонування і добробут суспільства [4].

Проблемами громадянського суспільства займалися Арістотель, Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж. Руссо, І. Кант, Г. Гегель, К. Маркс тощо. Однак, досі не розроблено єдиного механізму взаємодії суспільства, влади, політики і людини, що слугував б сталому розвитку громадянського суспільства.

3. Об'єкт, ціль та задачі дослідження

Об'єктом є сучасний стан інститутів громадянського суспільства.

Метою даної статті є аналіз сучасних передумов формування сталого розвитку громадянського суспільства та визначення шляхів його розвитку.

Для вирішення цієї мети необхідно вирішити ряд завдань, а саме: проаналізувати існуючу нормативно-правову базу в Україні, що регламентує функціонування інститутів громадянського суспільства; на основі даних Державної служби статистики проаналізувати динаміку розвитку неурядових організацій; виконати порівняння тенденцій і результатів розвитку громадянського суспільства в Україні і інших державах; визначити резерви активізації процесів формування громадянського суспільства.

4. Матеріали та методи дослідження

Методологічною основою статті є сукупність методів наукового пізнання. Теоретичну основу роботи склали праці вітчизняних та закордонних фахівців, нормативно-правова документація, дані Державної служби статистики. При вирішенні завдань, визначених у роботі, використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: узагальнення, аналізу та синтезу, операціоналізації, історичного підходу, системного підходу, графічного й табличного аналізу.

5. Результати дослідження передумов формування сталого розвитку громадянського суспільства

Крім Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні від 24 бе-

резня 2012 року № 212/2012, питання стосовно сталого розвитку громадянського суспільства розглядаються в наступних документах: Конституції України (в ст. 15 першого розділу Конституції України вихідний принцип громадянського суспільства, згідно з яким суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності); Закон України «Про громадські об'єднання»; Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»; Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації»; Закону України «Про волонтерську діяльність»; Закону України «Про доступ до публічної інформації»; Закону України «Про інформацію»; Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 № 1035-р; постанови Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики».

Основними складовими громадянського суспільства є інститути, що призвані створювати умови всебічної реалізації інтересів громадян. В Світі інститутам громадянського суспільства приділяють багато уваги, про що свідчать наступні дані. В країнах Європейського Союзу у громадському секторі працевлаштовано працездатного населення від 4,4 % до 14 %, внесок неурядових організацій у ВВП зростає вдвічі швидше, ніж внесок легкої промисловості. Неурядові організації Бельгії формують 5 % ВВП цієї країни. Державні та комунальні установи соціального спрямування країн Центрально-Східної Європи залучують втричі менше внутрішніх та зовнішніх інвестицій у соціальну сферу, ніж громадські організації. Громадянське суспільство в сукупності дорівнює 1,3 трлн умовних одиниць — сьома економіка світу за ВВП. Понад 25 млн. оплачуваних робочих місць у світі створило громадянське суспільство [5].

За даними державної служби статистики України в країні динамічно розвиваються інститути громадянського суспільства, динаміка розвитку неурядових організацій громадянського суспільства наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка розвитку неурядових організацій громадянського суспільства України

Неурядові організації громадянського суспільства України	Роки					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014*
Громадські організації	63899	67696	71767	74500	77286	75828
Благодійні організації	12287	12860	13475	14055	14999	15934
Профспілки та їх об'єднання	24649	26340	27834	28852	29274	28890
Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків	10329	11956	13872	15018	16213	15992
Органи самоорганізації населення	1152	1210	1306	1426	1503	1372

Примітка: * — без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя; ** — за даними [6]

Аналіз даних табл. 1 свідчить, що 2014 рік характеризувався незначним спадом інституціонального розвитку громадянського суспільства. Це обумовлено складною

політичною, економічною та соціальною ситуаціями в країні. Згідно з даними Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, оприлюдненими Державною службою статистики України, станом на початок 2014 р. було зареєстровано (включно з міжнародними, всеукраїнськими, місцевими організаціями, їх осередками, філіями та відокремленими структурними підрозділами) 775828 громадських організацій (на початку 2013 р. їх нараховувалося 77286), благодійних організацій 15934 (у 2013 р. — 14999). Порівняно з 2013 р. профспілок та їх об'єднань зменшилося на 384, об'єднань співвласників багатоквартирних будинків на 221, органів самоорганізації населення на 131. Темпи приросту неурядових організацій громадянського суспільства України по відношенню до 2009 р. наведені на рис. 1.

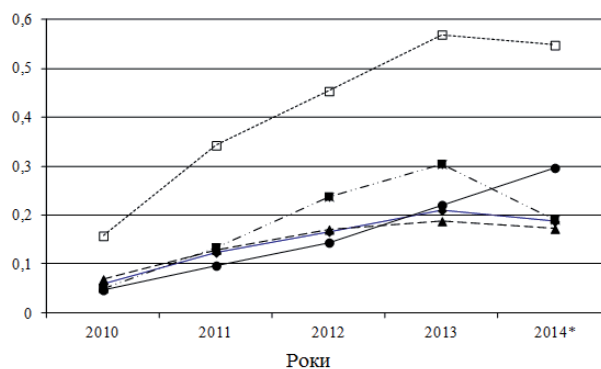

Рис. 1. Динаміка приросту неурядових організацій громадянського суспільства України по відношенню до 2009 р.: —◆— громадські організації; —●— благодійні організації; —▲— профспілки та їх об'єднання; —□— об'єднання співвласників багатоквартирних будинків; —■— органи самоорганізації населення

Особливу увагу слід приділити рейтингу розвитку громадянського суспільства країн колишнього СРСР (табл. 2). Оцінка здійснюється за шкалою від 7 балів до 1 балу, де 7 балів — «найгірша», 1 бал — «найкраща», поріг консолідації складає 3 бали.

Таблиця 2

Показники рейтингу розвитку громадянського суспільства*

Країни	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
Вірменія	4,0	4,0	4,0	3,9	3,9
Азербайджан	4,7	4,7	4,7	4,7	4,7
Білорусь	5,9	5,9	5,9	5,8	5,7
Естонія	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Прузія	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2
Казахстан	4,0	4,0	4,1	4,1	4,1
Киргизія	4,1	4,1	4,1	4,0	4,0
Латвія	2,7	2,7	2,7	2,7	2,6
Молдова	4,3	4,2	4,1	4,1	4,0
Росія	4,4	4,3	4,4	4,4	4,4
Туркменія	5,7	5,6	5,6	6,4	6,4
Україна	3,5	3,5	3,5	3,4	3,4

Примітка: * — за даними [7]

Аналіз та узагальнення оцінки розвитку громадянського суспільства в світі (табл. 2) показав, що наша країна випереджає відповідні показники країн пострадянського простору (за виключенням Естонії та Латвії, які отримали 2 і 2,6 бали відповідно). Наближаються до українського значення цього показника такі країни, як: Вірменія — 3,9, Молдова та Киргизія — 4. Інші країни мають значно гірші значення: Туркменія — 6,4, Білорусь — 5,7, Азербайджан — 4,7, Росія — 4,4, Казахстан — 4,1 та Грузія — 4,2.

Особливу увагу слід приділити рейтингу Агентства США з міжнародного розвитку, що визначається у межах дослідження Індексу сталості неурядових організацій країн СРСР (табл. 3), міжнародного розвитку (USAID NGO Sustainability Index), стан розвитку громадянського суспільства в Україні.

Таблиця 3

Показники Індексу сталості неурядових організацій в Україні у 2009–2013 рр.*

Показники	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
Сталий розвиток НУО	3,5	3,5	3,5	3,4	3,4
Правове середовище	3,6	3,6	3,5	3,5	3,4
Організаційна спроможність	3,6	3,5	3,5	3,4	3,4
Фінансова життєздатність	4,2	4,2	4,3	4,3	4,2
Компанія громадянського представництва (адвокація)	2,8	2,7	2,6	2,5	2,3
Надання послуг	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3
Інфраструктура	3,5	3,5	3,4	3,4	3,4
Ставлення з боку громадськості	3,8	3,7	3,6	3,6	3,5

Примітка: * — за даними [7]

Дані табл. 3 свідчать, що «фінансова життєдіяльність» — є однією із найслабкіших складових сталості неурядових організацій України її значення у 2013 р. складає 4,2. Стан такої складової, як «ставлення з боку громадськості» склав 3,5, це свідчить про те, що Показники адвокації у 2013 р. зросли на 0,2 пункти. Це свідчить про те, що його значення перейшло поріг консолідації демократії. Оцінюючи громадянське суспільство, іноземні експерти, характеризують його, як перехідне та неконсолідоване і визначають, що такий його стан має ризик повернення до менш розвинутого рівня.

6. Обговорення результатів передумов формування сталого розвитку громадянського суспільства

Однак, розвиток громадянського суспільства [8] має певні проблеми. По-перше, велика кількість зареєстрованих організацій фактично існує лише де юро, де факто вони не діють. По-друге, деякі неурядові організації створюються під певні завдання, після досягнення мети вони ліквідуються. По-третє,

поширення набула практика, коли такі організації реєструються державними службовцями для застосування корупційних схем. Всі ці факти сприяють проблемам, що пов'язані із довірою до неурядових організацій серед населення. По-четверте, діяльність інститутів громадянського суспільства характеризується недостатнім рівнем їх інституційної, фінансової та кадрової спроможності, низький рівень суспільно значущої добровільної активності громадян. По-п'яте, рівень взаємної довіри між владою, підприємницькими колами та інститутами громадянського суспільства є низьким, що проявляється у відчуженості замість солідарної відповідальності за стан суспільного розвитку. По-шосте, низький рівень усвідомлення громадянами механізмів демократії участі та самоорганізації у процесі розв'язання суспільних проблем зумовлений відсутністю усталеної демократичної практики. Перешкодами розвитку є також неформована громадянська культура, низький рівень усвідомлення суспільством таких базових понять, як «громадянське суспільство», «демократія», «верховенство права», розуміння принципу поділу влади, узгодження інтересів, толерантності та пошуку консенсусу, багатоконфесійності і поваги до прав меншин. Досить високим є й рівень суспільної підтримки патерналістського характеру держави. По-сьоме, процеси розвитку громадянського суспільства на шляху утвердження демократії також потребують повноцінного законодавчого забезпечення з обов'язковим урахуванням міжнародних стандартів у цій сфері, зокрема Рекомендацій Ради Європи щодо правового статусу неурядових організацій в Європі, та кращих європейських практик. По-восьме, немає доручень науці та освіті, щодо завдань, стосовно реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні.

Дані соціологічних опитувань, проведених у 2014 р. [8], наведені на рис. 2. Вони свідчать, що позитивний баланс довіри мають наступні інститути громадянського суспільства: церква, засоби масової інформації України, громадські організації.

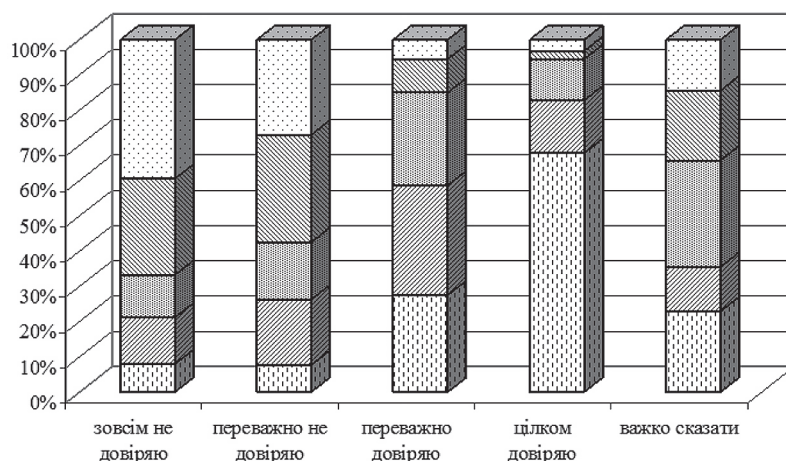

Рис. 2. Стан громадської думки відносно довіри до інститутів громадянського суспільства:
 [dots] — церква; [diagonal lines] — ЗМІ; [horizontal lines] — громадські організації; [cross-hatch] — політичні партії;
 [vertical lines] — банки

Слід зазначити, що 21,5 % громадян не можуть визначитися, чи довіряють вони громадським організаціям,

що свідчить про недостатній рівень популяризації цієї складової. Аналогічна ситуація спостерігається в Росії. Рудник О. В. констатує той факт, що лише тільки 44 % росіян чули і знають, що таке громадянське суспільство. Почули вперше приблизно 40 % громадян, а не змогли дати йому визначення приблизно 22 % респондентів [9].

Вирішення завдань сталого розвитку громадянського суспільства необхідно розглядати в стратегічному плані, оскільки це дозволить прогнозувати процеси, що відбуваються в суспільстві і відповідним чином своєчасно реагувати на зміни в ньому. «Стратегія сталого розвитку спрямована на досягнення гармонії між людьми і між суспільством і природою», — таке визначення наводять автори книги «Наше спільне майбутнє». Задоволення потреб людей та їх прагнень є пріоритетним сталого розвитку [10]. Ядром стратегії сталого розвитку особистості, держави та природи є проведення державною активної та відповідальної політики в гуманітарній та соціальній сферах життя громадянського суспільства. Однією із пріоритетних завдань соціальної політики держави є формування та функціонування громадянського суспільства сталого розвитку, в якому збігаються і узгоджуються життєві інтереси і права більшості громадян, що і створює фундамент соціально-політичної консолідації [2, 11].

7. Висновки

Таким чином, слід визначити, що в Україні спостерігається уповільнення темпів формування громадянського суспільства. Для подолання такої тенденції більше уваги слід приділяти освіті громадян України в галузі розуміння процесів формування, розвитку та функціонування інститутів громадянського суспільства. Гармонізація відносин держава-громадянське суспільство можлива за рахунок виховання соціальної відповідальності обох сторін з урахуванням різноманіття інтересів та менталітету населення, що проживає на окремих територіях. В зв'язку з цим, вважаємо доречною та своєчасною впровадження ідеї, сформульованої в Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства щодо впровадження в навчальні плани освітніх установ дисципліни «Громадянське суспільство та соціальна відповідальність». Як науковим співтовариствам, так і окремим соціально відповідальним ученим необхідно зосередитись на формуванні методологічного та практичного забезпечення конструктивного вирішення проблем гармонізації функцій держави і громадянського суспільства.

Література

1. Мейтус, В. Массы, движения, революции [Текст] / В. Мейтус. — К.: Ника-Центр, 2008. — 504 с.
2. Шелехов, А. М. Основные положения стратегии устойчивого развития России [Электронный ресурс] / под ред. А. М. Шелехова. — М., 2002. — 161 с. — Режим доступа: \www/URL: <http://www.sbras.ru/win/sbras/bef/strat.html>
3. Зеленков, А. И. Устойчивое развитие и социально-экологические параметры качества жизни [Текст] / А. И. Зеленков и др.; под науч. ред. А. И. Зеленкова; Белорусский государственный университет. — Минск, 2011. — 292 с.
4. Иванов, В. А. Методологические основы устойчивого развития региональных социо-эколого-экономических систем [Электронный ресурс] / В. А. Иванов // Вестник научно-

исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета. — 2011. — № 2. — Режим доступа: \www/URL: <http://koet.syktu.ru/vestnik/2011/2011-2/3/3.htm>

5. Винніков, О. Ю. Показники розвитку громадянського суспільства в Україні [Текст] / О. Ю. Винніков, А. О. Красносільська, М. В. Лациба; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. — К.: Агентство «Україна», 2012. — 80 с.
6. Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання [Електронний ресурс]. — Режим доступу: \www/URL: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/r.php3?c=950&lang=1>
7. Nations in Transit 2014: Eurasia's Rupture with Democracy [Electronic resource]. — Available at: \www/URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2014>
8. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: загальні тенденції, регіональні особливості [Електронний ресурс]: аналіт. доп. — К.: НІСД, 2014. — 78 с. — Режим доступу: \www/URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/grom_susp-bdf01.pdf
9. Рудник, Е. В. Экономические основы развития гражданского общества в России [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Елена Владимировна Рудник. — Ростов-на-Дону, 2004. — 26 с.
10. Державна регіональна політика в Україні: головні проблеми та першочергові завдання [Електронний ресурс] // Вісник інституту громадянського суспільства. — 2012. — № 32. — С. 1–8. — Режим доступу: \www/URL: <http://www.csi.org.ua/www/wp-content/uploads/2012/08/visnyk-32-temp.pdf>
11. Кувшинов, М. А. Понятие управления устойчивым развитием социально-экономической системы муниципального образования [Текст] / М. А. Кувшинов // Молодой ученый. — 2011. — № 7, Т. 1. — С. 86–91.

ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Уточнен перечень нормативно-правовых документов, на который необходимо ориентироваться при решении проблем устойчивого развития гражданского общества в Украине. Проанализированы тенденции развития неправительственных организаций в Украине. Акцентировано внимание на необходимости образовательного обеспечения активизации внимания населения к проблемам гражданского общества. Определена необходимость усиления внимания социально ответственных ученых к теоретико-практическому обеспечению путей дальнейшего развития гражданского общества в Украине.

Ключевые слова: устойчивое развитие, гражданское общество, неправительственные организации, институты гражданского общества.

Михайленко Дар'я Геннадіївна, кандидат економічних наук, докторант, доцент, кафедра соціології та психології управління, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, Україна, e-mail: dasha.mihailenko@mail.ru.

Михайленко Дар'я Геннадіївна, кандидат економічних наук, докторант, доцент, кафедра соціології та психології управління, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, Україна.

Mykhailenko Daria, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic, Research Centre of Industrial Problems of NAS of Ukraine, Ukraine, e-mail: dasha.mihailenko@mail.ru.